

Osmanlı Devleti'nde Eşkîyalıkla Nam Salmış Bir Aile: Şehsüvarzâdeler (1683-1800)

A Family Notorious for Banditry in the Ottomans: Shasevârzâdes (1683-1800)

Alper Kağan KIRAC*

Öne Çıkanlar:

- Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılda gerçekleştirilen askerî, idari ve sosyal yenileşme çabaları yönetim anlayışında birtakım değişikliklere yol açmıştır.
- Özellikle 18. yüzyılda yaşadıkları bölgelerde vergi ve asker toplamakla görevlendirilen yerel nüfuz sahibi aileler zaman içerisinde güçlerini arttırarak hâkimiyetlerini tehlikeli boyutlara ulaştırmışlardır.
- Erzurum eyaletine bağlı olan Kuruçay'da ortaya çıkan Şehsüvarzâde ailesi yöneldiği eşkıyalık faaliyetleriyle Osmanlı Devleti'ni iç sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır.
- Şikayet defterleri ve merkezi yazışmalar ailenin faaliyetlerini ve kimliklerini ortaya koymak için önemli katkı sağlamıştır.

Öz: Bu çalışmada Erzurum eyaleti sınırları dâhilinde bulunan Kuruçay'da, eşkıyalık faaliyetleriyle ön plana çıkmış olan Şehsüvarzâde ailesinin kimliği ve etkinlikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. 18. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin taşra hâkimiyetinde bir takım idari aksaklıklar yaşadığı ve bunun sonucunda Rumeli ve Anadolu'da birçok nüfuzlu ailenin ortaya çıktığı bir dönemdir. "Âyanlar Çağı" adı verilen bu yüzyılda, zaman içerisinde buldukları bölgelerde mali, askerî ve idari konularda ön plana çıkan şahıslar hâkimiyetlerini oğulları ve akrabaları vasıtasıyla uzun yıllar koruyabilmiştir. Bu bağlamda Şehsüvarzâdeler, belgelerde yalnızca bir defa "âyan" olarak anılsa da Kuruçay'da zamanla nüfuz kazanan güçlü bir aile olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehsüvarzâde ailesi hakkında daha önce kaleme alınan kapsamlı bir eser bulunmadığı için, ortaya çıkarılan bulgular büyük ölçüde arşiv belgelerine dayanmaktadır. Fakat incelenen belgeler özellikle akrabalık bilgileri açısından çelişki taşıdığından dolayı sentezlenmiş ve ortaya en doğru bilgiler sunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca yapılan araştırmalar doğrultusunda Şehsüvarzâde ailesinin köken meselesi tartışılmış, Kuruçay'daki faaliyetleri tespit edilmiş ve en uygun aile şeceresi ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Şehsüvarzâde, Kuruçay, Eşkîyalık.

Highlights:

- In the Ottoman Empire, the military, administrative and social innovation efforts in the 18th century led to a number of changes in the understanding of administration.
- Especially in the 18th century, influential local families entrusted with tax collection and military recruitment in the regions where they lived, increased their power over time and their dominance reached dangerous levels..
- The Shasevârzâde family, originating from Kuruçay in the Erzurum province caused internal problems for the Ottomans with their bandit activities .

* Arş. Gör., Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yozgat, a.kagan.kirac@yobu.edu.tr.
ORCID: 0009-0003-1158-5155

- Complaint registers and central records have made an important contribution to revealing the family's activities and identities

Abstract: In this study, the identity and activities of the Shasevārzāde family, which came to the forefront with their bandit activities in Kuruçay, located within the borders of Erzurum province, have been tried to be determined. 18th century was a period when the Ottoman experienced some administrative problems in the provincial administration and thus many influential families emerged in Rumelia and Anatolia. In this century, called the “*Age of the Ayans*”, individuals who became outstanding in financial, military and administrative matters in their regions over time were able to maintain their sovereignty for many years through their sons and relatives. In this context, although Shasevārzādes is mentioned as “âyan” only once in the documents, they appear as a powerful family that gained influence in Kuruçay gradually. Since there is no previous comprehensive work on the Shasevārzāde family, the findings are largely based on archival documents. However, since the documents examined were contradictory, especially in terms of relative information, they were synthesized and the most accurate information was tried to be presented. In addition, based on the research, the origin of the Shasevārzāde family was discussed, their activities in Kuruçay were identified and the most appropriate family genealogy was presented.

Keywords: Ottoman, Shasevārzāde, Kuruçay, Banditry.

Summary: The 18th century was a transitional period in which military, administrative, financial and social changes took place in the Ottomans. The reform movements, which were mainly caused by the defeat in Vienna in 1683 and the loss of a series of wars that would later result in the Treaty of Karlowitz in 1699, led to changes in the provincial administration after a while. In the past, the taxes of the lands outside Istanbul were collected by administrators sent by the center. But over time, problems in taxation and recruitment made it necessary to cooperate with local families. This administrative change led to the emergence of individuals who controlled economic and military activities in their region. Accordingly, the Shasevārzāde, who came to the forefront in Kuruçay between 1683 and 1800, took control of the region with the administrative duties they carried out over time.

There is no definite information about the founder of the Shasevārzāde family. Oşman, the first member of the family to be identified in Kuruçay, initially appeared as an ordinary timar sipahi. Oşman was assigned to collect the taxes of Kuruçay after a while for the reasons mentioned earlier. However, this administrative task led to the family's dominance over the region for years and eventually to the emergence of many problems that would trouble the Ottomans for a long time.

Oşman, who collected the taxes of Kuruçay together with his sons, acted quite freely with the influence he gained after a while. He abused his duty to collect taxes by taking over the administration of Kuruçay and disrupting the order of the society, and after a period of time the decision was made to arrest him. Yet Oşman, who was constantly on the run, could not be captured, and after some time he was pardoned in exchange for acting in harmony with the center. After several years, Oşman disappeared and his successor Shasevārzāde Mehmed continued to cooperate with the center. However, Suleiman, who took over the family and the region after Shasevārzāde Mehmed, engaged in banditry activities like his father Oşman and caused the residents to turn against him. Eventually, like his father, he was captured and taken under control, and upon his death, he was succeeded by his son Bekr.

Until the time of Shasevārzāde Bekr, the family's bandit activities in Kuruçay could be tolerated and eventually brought under control. Nevertheless, Bekr maximized the family's influence by taking on all the administrative duties that could be undertaken in Kuruçay. Measures were tried to be taken for the issue of Shasevārzāde Bekr, which had gotten out of control, but he was executed after a time. After Bekr's death, Kuruçay was ruled by his brother Hussein and nephew Fırüz respectively. Hussein's son Oşman, who took over the family after Fırüz's death, made a name for himself as a bandit, just like his uncle Bekr. By 1797, Oşman had challenged the center with his activities, and his execution marked the end of the family. Although the Shasevārzādes managed to maintain control of Kuruçay through Hussein until 1800, the administration of the region was taken away from them after this date.

Giriş

Osmanlı Devleti, 18. yüzyıla eski ihtişamından uzak ve kan kaybederek giriş yapmıştır. 1683 yılında Viyana önünde alınan bozgun neticesinde Osmanlı'yı Doğu Avrupa'dan tahliye etmek için Lehistan, Venedik, Rusya ve Avusturya güçlerini *Kutsal İttifak* adı altında birleştirerek harekete geçmiştir. Kutsal İttifak'a karşı 1683-1699 yılları arasında gerçekleştirilen savaşlar Osmanlı'nın mağlubiyetiyle sonuçlanmış ve 1699'da Karlofça Antlaşması imzalanarak on altı yıl süren savaşlar silsilesi sona ermiştir. Fakat maliye, yapılan savaşlar karşılığında yıkıma uğramış ve artık Avrupa'nın en azından askerî üstünlüğü kabul edilerek kanayan yaranın kapatılmasına çaba harcanmıştır. Böylece dış dünyada meydana gelen gelişmelerin takip edilmesi için ilk defa Avrupa'ya elçiler gönderilmeye başlanmıştır. 18. yüzyılın başlarında temelde devletin varlığını sürdürebilmesi için gerçekleştirilen yenileşme hareketleri, Avrupa'da meydana gelen askerî, idari, mali, kültür ve sanat alanındaki gelişmeleri yavaş da olsa İstanbul'a taşımaya başlamıştır. Bu durumun neticesinde yenileşme hareketlerinin ön plana çıktığı 1718-1730 yılları *Lale Devri* olarak literatürde yer edinerek bir döneme damgasını vurmuştur. Fakat 1730 yılında meydana gelen Patrona Halil İsyanı, Lale Devrine son vererek yenileşme hareketlerinin önüne set çekmiştir. Lale Devri bir isyan neticesinde son bulsa da beraberinde idari sistemde birtakım değişikliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Böylece artık vergi ve asker toplamak için taşrada bulunan yerel bölge aileleriyle iş birliği içerisinde hareket edilmesine karar verilmiştir. Fakat yapılan değişiklikler Anadolu ve Rumeli'de vergi ve asker toplayarak güçlenen âyan sınıfını ortaya çıkarmış ve ilerleyen yıllarda çözülmesi gereken yeni sorunların kaynağını oluşturmuştur.

Arapça'da göz anlamına gelen *ayn* kelimesinin çoğulu olan *âyan*, devletin ileri gelenleri anlamında kullanılmaktadır (Devellioğlu 2004, 54, 56; Parlatır 2011, 126, 129). Âyanlar, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet sınırları içerisinde bulunan şehirlerde İstanbul ve ahali arasında aracılık yaparak çeşitli görev ve sorumlulukları takip etmiştir (Mert 1991, 195). Âyan genellikle bulunduğu şehrin zengin, sözü dinlenen, itibarlı şahıslarından olup din adamı, tüccar ve kapıkulu gibi ileri gelenler arasından ortaya çıkmıştır. Osmanlı, zaman içerisinde nüfuz kazanan bölge ileri gelenlerine payeler vererek bu şahısların ahali ve idareciler arasındaki konumlarını güçlendirmiş (Polat 2024, 379) ve böylece âyanlar buldukları bölgelerin hakim unsurları hâline gelmiştir. Nüfuzlu ailelere verilen payeler, devlet politikası doğrultusunda şahısların gerektiği zaman merkeze çağrılarak kontrol altına alınmalarını sağlamakla beraber devletle uyumlu hareket etmeleri hususunda teşvik olarak kullanılmıştır. Fakat âyanların önemli değişikliklerin yaşandığı 18. yüzyılda, taşranın idaresini fiilen ele geçirerek zamanla güç kazandığı ve devletin başına sorunlar açtığı görülmektedir. Nitekim Manisa ve çevresinde Karaosmanoğulları, Yozgat civarında Çapanoğulları, Suriye'de Azmzâdeler, Rusçuk'ta Tirsiniklioğlu ve Alemdar Mustafa Paşa, Vidin'de Pazvandoğlu ve Yanya'da Tepedelenli Ali Paşa gibi âyanlar kazandıkları nüfuz doğrultusunda hâkimiyet sahalarını genişletmiş ve şöhretleri günümüze kadar ulaşmıştır. Bahsedilen aile ve şahısların dışında buldukları bölgelerde hâkimiyet kuran ve aldıkları payeleri kan bağı vasıtasıyla aktarabilen daha ufak çaplı nüfuza sahip ailelerin de varlığı bilinmektedir. Nüfuzlarının sınırlı olmasından dolayı literatürde ve arşiv kaynaklarında daha az bilgi bulunan bu aileler hakkında yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Çalışmanın konusunu oluşturan Şehsüvarzâdeler de aldıkları payeleri uzun süre üzerlerinde tutarak Kuruçay kazası ve çevresinde yaklaşık bir asır boyunca hâkimiyet kurmuş bir aile olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ailenin Kökeni ve Küçükken Ezilmeyen Yılanın Başı: Şehsüvarzâde Osman

Arşiv belgelerinde *Şehsüvarzâde* veya *Şehsüvaroğulları* olarak kayıtlara geçen aile, 17. yüzyılın son çeyreğinde Erzurum eyaleti dâhilinde bulunan Kuruçay kazasında faaliyet göstermeye

başlamıştır. Kuruçay'da Kösek ve Boğazviran karyeleri ahalisinden olduğu söylenen aile (BOA. DVNSAHK. ER. 1/131) zaman içerisinde voyvodalık, naiblik ve alaybeyliği gibi çeşitli idari görevleri üzerine alarak nüfuzunu kuvvetlendirmiş ve bölgenin kontrolünü ele geçirmiştir. Şehsüvarzâdeler, 18. yüzyıl içerisinde Tıgınkâr, Kuzkuşlu, Tanzi, Dapur-ı Kebîr, Dapur-ı Sagîr, Kuran, Küre, Bağcuğaz, Kozlıca, Ulukışla, Harîr, Erdemişeh, Boyalık, Haydarlu, İsa Musa, Salur ve Buka karyelerinde faaliyet göstermiştir (Durmuş 2022, 204). Fakat aileye adını veren Şehsüvar'ın kim olduğu ya da nereden geldiğine dair veri bulunmadığından ötürü yalnızca varsayımlar yürütülebilmektedir. Ailenin temelini oluşturan kişiye dair ilk tahminimiz, Osmanlı'nın Kara Devlet Giray hizmetinde savaşlarda gösterdiği hünerden dolayı Kengiri Beyi olarak hizmete aldığı Şehsüvar Bey'dir. Çerkes olduğu söylenen Şehsüvar Bey, IV. Murad döneminde (1623-1640) hayatını kaybetmiş (Süreyya 1996, 1573) ve aile, oğlu Şah Gazi Paşa'nın (Süreyya 1996, 1559) kolundan devam etmiştir. Babasının ölümüyle beraber ön plana çıkan Şah Gazi Paşa'nın da Mehmed, Osman, Halid ve Zeynel Abidin adında dört oğlu bulunmaktaydı. Ayrıca Şah Gazi Paşa'nın oğlu Mehmed'in de Mustafa adında bir oğlu olduğunu ve onun da Hamdullah Paşa ve Osman Bey gibi askerî ünvanlara sahip olan oğulları olduğunu görmekteyiz (Süreyya 1996, 1573). Çalışmamızın konusunu oluşturan Kuruçay'da ise Şehsüvarzâde ailesinin ilk ferdi olarak karşımıza çıkan kişinin adı Osman'dır. Kendisinin Çerkes Şehsüvar Bey'in soyundan gelmesi tarihsel açıdan münasip olmakla beraber yalnızca varsayımlar üzerinde durduğumuzu akıldan çıkarmamak gerekmektedir. Bir diğer seçenek ise 1560 yılında Karahisar-ı Şarki'ye bağlı Nuh karyesinde 7.000 gurusluk tımara sahip olan sipahi Şehsüvar'ın ailenin temellerini atmış olmasıdır (BOA. MD. 4/111). Bir süre sonra tımarı elinden alındığı anlaşılan Şehsüvar, toprakların oğulları Yusuf ve Mahmud'a verilmesini talep etmiştir (BOA. MD. 15/267). İlerleyen süreçte Kuruçay'da Nuh karyesinin varlığı (BOA. AE. SOSM. III. 69/5234) bu karyenin coğrafi yakınlığının etkisiyle Kuruçay'a bağlandığını düşündürmekle beraber ailenin tespit edilebilen ilk üyesi Osman'ın da tımarlı sipahi olması bu varsayımı ortaya çıkarsa da kökene ait somut bir tespit yapılamamaktadır.

Kuruçay'da ailenin tespit edilen ilk üyesi Şehsüvarzâde Osman'dır. 1703 yılında İstanbul'a gelen şikayetler vasıtasıyla adından söz edilen Osman'ın, sıradan bir tımarlı sipahi olduğunu ve 1683 yılından itibaren Kuruçay'da eşkıyalık faaliyetlerinde bulunduğunu görmekteyiz. Kuruçay'da vergi topladığı ifade edilen Osman, muhtemelen zamanla bölgede nüfuz kazanarak merkez tarafından belirlenen vergi miktarını ödemesi şartıyla Kuruçay mukataasını üzerine almış ve böylece mutasarrıflığa yükselmiştir. Kuruçay ahalisi tarafından gönderilen şikayetlerde, Osman'ın 1683 yılından beri faaliyette bulunduğu ve Kösek karyesinden Dursun isimli sipahiye kethüda olarak hizmetine aldığı söylenmektedir (BOA. MD. 114/190). Faaliyetlerinde oğulları Kara Ömer ve Bebe Süleyman'dan destek alan Osman bu süreçte Divaneoğlu Keleş Ömer, Cebecioğlu Mehmed ve Resuloğlu Kanlı Ömer ile iş birliğinde bulunmuştur. İstanbul'a gelen şikayetlerde Osman'ın, yandaşlarının maiyetinde bulunan yaklaşık 150 süvariyle beraber hareket ederek yıllardır Kuruçay karyelerine zarar vererek çevresindeki şahıslara emval ve arazileri gasp ettirdiği söylenmekteydi. Ayrıca her sene ahaliden kendi nefsi için 2.000 gurus salyane topladığı ve aldığı meblağları kaydettiği defteri oğlu vasıtasıyla tuttuğu kendisi hakkında yapılan başka bir suçlamadır. Ahalinin şikayetleri ve daha sonraki yıllara ait belgeler vasıtasıyla Osman'ın uzun süre Kuruçay mutasarrıfı olduğunu ve görevi gereğince haklı ya da haksız vergi topladığını anlamaktayız. Osman'ın mutasarrıflığı zamanında yapılan diğer şikayetlere bakacak olursak, kendisinin kanunsuz bir şekilde Fırat Nehri'nden geçiş yapanlardan gelir sağlamak için vergi tahsil ettiği ve böylece her sene ilave 1.500 gurus kazanç sağladığı söylenmekteydi. Bunların yanı sıra "*bayrak akçesi*" ve "*diş kereste*" adı altında kanunsuz vergiler toplayarak servetini arttırmakla suçlanmıştır (BOA. AE. SAMD. III. 116/11468).

Şehsüvarzâde Osman hakkında yapılan suçlamalar yalnızca haksız vergi toplamakla ilgili değildir. Kendisinin, ahalinin kızlarını istediği adamlara nikahladığı ve nice hatunları kocalarından boşayarak rüşvet aldığı kişilerle tekrar evlendirdiği belirtilmiştir. Ayrıca Kuruçay tımarlı sipahilerinin resmî beratları vasıtasıyla sahip olduğu tımarları zor yoluyla ele geçirmiş ve birçok sipahiyi hapsedmiştir. Osman, bir süre sonra usulsüz eylemlerinden dolayı Kuruçay Kadısına şikayet edilmiş ve davasının görülmesi için mahkemeye çağırılmıştır. Fakat bunun üzerine “*bana gelmeden vardınız*” diyerek ahaliye ikişer yüz değnek vurmuş ve birçoğunu hapsedmiştir. Ayrıca hanesinde bulunan *120 toklu zincir* vasıtasıyla ahaliyi zincire vurduğu söylenen Osman’ın, merkez ekonomisi için oldukça önem arz eden madenlerin nizamına da karıştığı görülmektedir. Nitekim Gümüşhane mülhakatında bulunan Hoşid madenine kömür taşıyanlardan kanuna aykırı olarak yük başına çeyrek guruş ve madenden bakır getirenlerden yarımşar guruş toplamıştır. Bunun yanı sıra ahali, erzak ve hayvan çalmakla suçladıkları Osman’ın, “*300 yıllık Türkmeni malikâne ettirdim*” diyerek kendilerini yerlerinden sürdüğünü ve zor kullanarak dağlarda ve viranelerde binalar inşa ettirdiğini söylemiştir. İnşa ettirdiği binalar için ahaliden 8 kese akçe salyane almış ve daha sonra bu yapıları da malikâne sınırları içerisine katmıştır. Ahalinin söylemlerine göre Osman, mutasarrıflığa devam edebilmek için talep edildiği taktirde 50 nefer müsellemlerle seferlere katılacağını taahhüt etmiştir. Fakat sözünü tutmayarak sefer-i hümayuna gitmemiş ve “*50 neferin cebelüleri için İstanbul’a 8 kese akçe verdim*” diyerek ahalden para toplamıştır (BOA. MD. 114/190).

Şehsüvarzâde Osman, Kuruçay ahali tarafından yapılan sayısız şikayet üzerine divan-ı hümayuna çağırılmıştır. Fakat bir süre sonra aradaki mesafenin uzaklığı ve davacıların Kuruçay’da olmasından dolayı problemin yerinde çözülmesinin daha sağlıklı olacağına karar verilmiştir. Böylece İstanbul’dan, Kuruçay’a ve ahaliye karışmaması için Osman’a emirler gönderilmiştir. Bunun yanı sıra Osman’ın davasının Erzurum’da gerçekleştirilmesi için Erzurum Valisi tarafından Kuruçay’a mübaşir gönderilmiştir. Fakat muhtemelen bu durumu önceden haber alan Osman emri altında bulunan yaklaşık 300-400 neferle gönderilen mübaşiri darp etmiş ve daha sonra hapsedmiştir. Ayrıca mübaşirin yanında bulunan bütün emirleri ve senetleri yakarak kendisini şikayet eden Kuruçay ahalisini cezalandırmak için 300 guruslarını almış ve birkaçını hapsedip menzillerini yakmıştır. Neticede tembih edilmesine rağmen durumu ciddiye almayan Osman’ın Gönne Kalesi’ne hapsedilmesi için Kuruçay Naibi Mustafa’ya emir gönderilmiştir (BOA. MD 114, 190).

1703 yılında gönderilen birçok şikayetten sonra yaklaşık 9 yıl geçmesine rağmen Osman ele geçirilememiştir. Nitekim Kuruçay ahali İstanbul’a gönderdiği mektubunda, “*Padişahın memleketini harap etmekle*” suçladıkları Osman’ın, daha önce nizamı bozmaması için uyarıldığını ve daha sonra hapis cezası almasına rağmen itaat etmediğini söylemiştir. Ahali, yıllardır çektikleri zulmün karşılığında harekete geçilmesini ve Osman’la davalarının gerçekleştirilmesini istihram etmiştir. Ayrıca 1710 yılında Kuruçay mukataası mutasarrıfına, merkez hazinesine senelik 2.500 guruş göndermek ve seferlere 50 neferle katılmak şartıyla beratının verildiği fakat hazineye henüz bir akçe teslim edilmediği kayda geçirilmiştir. Belgede mutasarrıfın ismi verilmemesine rağmen sorumlunun Osman olması yüksek bir ihtimaldir. 1712 yılında, gönderilen yeni şikayetler doğrultusunda Osman ve Kuruçay ahali arasında gerçekleştirilecek olan davayı, Sivas Kadısı Mustafa Efendi’nin icra etmesine karar verilmiştir. Yapılan planlamalar doğrultusunda mahkemeye çıkartılacak olan Osman’dan masumların parası tahsil edilecek ve daha sonra Sivas Kalesine hapsedilecekti (BOA. AE. SAMD. III. 116/11468). Alınan karardan sonra İstanbul’dan yola çıkan Çavuş İsmail emirleri Sivas Valisi Recep Paşa’ya ulaştırmıştır. Bunun üzerine Recep Paşa, Osman’ın mahkemeye gelmesi için mübaşir göndermiş

ayrıca Sivas Kadısı tarafından da mahkeme için iki defa mektup gönderilmiştir. Fakat bu duruma karşı çıkan Osman, davasının Kuruçay'da gerçekleştirilmesini isteyerek ayak sürmüştür. Böylece Osman'ın isteği kabul edilmiş ve Kuruçay'da Bahaddin karyesinde davanın sonuçlanmasına karar verilmiştir. Fakat Kuruçay naibi ve mübaşir dava için karyeye vardığında Osman bulunamamıştır. Davadan kaçan Osman'ın bu esnada 400 eşkıyayla beraber Kuruçay'da hareket hâlinde bulunduğu ihbar edilmiş ve neticede istediğini alamayan yaklaşık 200 Kuruçay ahalisi Sivas'a giderek dert yakınmaya devam etmiştir (BOA. İE. DH. 32/2838).

Gitgide kontrolden çıkmaya başlayan Kuruçaylı Osman meselesi için bu defa sert tedbirler alınmasına karar verilmiştir. Sivas mütesellimine, Osman'ı her nerede olursa olsun yakalayarak Sivas Kalesi'ne hapsedmesi emredilmiş ve aynı zamanda Karahisar-ı Şarki, Diyarbakır ve Erzurum mütesellimlerine de bilgi verilmiştir (BOA. MD. 119/136). Osman, kendisi hakkında çıkarılan yakalama emrinden yaklaşık 2 ay sonra, muhtemelen ele geçirilme korkusuyla İstanbul'a arzuhâl göndererek af dilemiştir. Bunun üzerine III. Ahmed, Erzurum, Sivas ve Diyarbakır valilerine Osman'ın suçlarının affedildiğini bildirmiştir (BOA. MD. 117/162). Neticede işlediği birçok suça rağmen affedilen Osman hakkında yaklaşık 2 yıl boyunca herhangi bir şikayet gelmemiştir. Osman'ın affedildikten sonra Kuruçay mutasarrıflığına devam edip etmediği bilinmemekle beraber kendisinin yakalanma ve belki de daha sonra öldürülme korkusuyla merkezle uyum içerisinde hareket ettiğini düşünmekteyiz. Nitekim 1714 yılında III. Ahmet tarafından kendisine gönderilen hükümde askerî destekte bulunması emredilmiştir. Osman'a ilk defa gönderilmiş olan bu hükümde kendisine "*kıdvetü'l-emâcid ve'l-âyan Kuruçay sakinlerinden Şehsüvaroğlu Osman zide mecdûhû*" olarak hitap edilmektedir. Bu hükümde ilk defa âyan olarak hitap edilen Osman'a Divriği civarlarında eşkıyalık yapan Cihanbeyli Aşiretine bağlı Koyunoğlu Aşiretinin kontrol altına alınması için Divriği mutasarrıfı Hamiszâde Bekir'le beraber hareket etmesi emredilmiştir (BOA. MD. 120/90-91). Osman'ın Cihanbeyli Aşiretine karşı görevlendirilmesinden sonra Kuruçay'da olumlu ya da olumsuz herhangi bir faaliyete giriştiğine dair bilgi bulunmamaktadır. Fakat kendisinin Kuruçay'daki nüfuzu ve daha önce baş ağrıtan eşkıyalık faaliyetlerinden dolayı ortadan kaldırılmış olması oldukça yüksek bir ihtimaldir.

Osman'ın ortadan kaybolmasıyla beraber yaklaşık 12 yıl sonra muhtemelen ailenin başına oğlu (veya kardeşi) olduğunu düşündüğümüz Şehsüvarzâde Mehmed geçmiştir. Mehmed'in adına hiçbir eşkıyalık faaliyetlerinde rastlanmadığı gibi kendisine tıpkı Osman gibi asayiş hizmetinde bulunması için emirler gönderilmiştir. Mehmed, 1726 (BOA. MD. 133/281-282) ve 1733 (BOA. C. DH. 331/16543) yıllarında Şeyh Hasanlı ve Dersimli Aşiretlerinin, Çarsacak ve Mazgird kazalarındaki eşkıyalıklarının bastırılması için Rişvanzâde Ömer (BOA. MD 133/260-261) ve Diyarbakır Valisinin maiyeti altında görev almıştır. Ayrıca Temmuz 1728'de "*Şehsüvaroğullarına*" ibaresiyle Trabzon'dan Kuruçay'a doğru kaçan eşkıyaların yakalanması için başka bir hükmün daha yazıldığı görülmektedir (BOA. MD. 135/92). İfade çoğul bir tabir içerdiğinden ötürü bu tarihte Osman'ın hâlâ hayatta olması ve hükmün baba ve oğula (veya iki kardeşe) gönderilmesi ihtimal dâhilindedir. Ayrıca hitabın çoğul olmasından dolayı, Mehmed ve Osman'ın yanı sıra başka aile fertlerinin de Kuruçay'da nüfuz sahibi olma olasılığı bulunmaktadır. Neticede bir süre sonra Mehmed'in de bilinmeyen bir nedenle gözden kaybolmasıyla beraber ailenin önderliği Osman'ın oğlu Süleyman'a geçmiştir.

Kuruçay'da gerçekleştirdiği eşkıyalık faaliyetleriyle bölgeyi adeta yangın yerine çevirdiği söylenen Osman ve çeşitli askerî hizmetlerde bulunan Mehmed'den sonra ailenin başına Şehsüvarzâde Süleyman Bey geçmiştir. Arşiv belgelerinde Süleyman'a "*Bey*" olarak hitap edilmiş ve bu durum ailenin Kuruçay'daki varlığının sonuna kadar devam etmiştir. Askerî bir görev icra ettiği anlaşılan Süleyman da başa geçtikten sonra tıpkı babası gibi eşkıyalığa yönelmiş

ve bunun üzerine 1738 yılında Kuruçay'dan İstanbul'a birçok şikayet gönderilmiştir. Şikayetlerde Süleyman'ın, kardeşi İsmail ve yeğeni Abdullah'la beraber hareket ederek *salyane* adı altında ahaliden kanuna aykırı yöntemlerle akçe tahsil ettiği söylenmekteydi. Yapılan bu şikayet, ailenin Osman'dan bu yana Kuruçay'da vergi toplamaya devam ettiğini düşündürmektedir. Ayrıca Şehsüvarzâdeler, emri altında bulunan kolcular vasıtasıyla ahaliye zarar vermek, zincire vurmak ve hırsızlıkla suçlanmıştır. Artan şikayetler neticesinde Şehsüvarzâdelerin yakalanarak mahkemeye çıkarılması için Erzurum Valisi tarafından Kuruçay'a birkaç defa mübaşir gönderilmiş fakat ele geçirilemeyen aile, mübaşirler Kuruçay'dan ayrılır ayrılmaz ortaya çıkarak eşkıyalığa devam etmiştir. Sürekli askıda kalan durumun çözülmesi için ailenin, Kuruçay ahaliyle olan davasının gerçekleştirilmesi gerekmekteydi. Böylece yöneltilen şikayetler mahkemede kanıtlanacak ve aile Erzurum Kalesi'ne hapsedilecekti (BOA. C. ZB. 90/4458).

Ele geçirilemeyen ve bir türlü kontrol altına alınamayan aile, 1739 yılında Badıllı Aşireti ile ittifak kurarak faaliyetlerine devam etmiştir. Daha önce Rakka'ya iskân edilmesine karar verilen Hicvânlı Aşireti'nden İsmail, yanında yaklaşık 80 haneyle beraber ikamet ettiği yaylaktan yola çıkmıştır. Fakat Rakka'ya doğru hareket eden Hicvânlı Aşireti, yol üzerinde Badıllı Aşireti'nden İsmail, Hüseyin, Ömer Beyler ve "*Kuruçaylı Şehsüvaroğlu*" tarafından saldırıya uğramıştır. Gerçekleştirdikleri saldırıyla 4 kişiyi öldüren eşkıyalar 12.000 koyun, 300 bargir, 700 sığır, deve ve kısrakları yükleriyle beraber gasp etmiştir. Bunun üzerine Erzurum ve Rakka civarlarında faaliyet gösterdiği bilinen eşkıyaların yakalanarak çalınan eşyaların sahiplerine teslim edilmesi için Erzurum ve Rakka valilerine emirler gönderilmiş (BOA. MD. 145/355) ve kısa bir süre sonra Süleyman ve yandaşları, Erzurum Valisi tarafından yakalanmıştır. 1740 yılında mahkemeye çıkartılan Süleyman, Kuruçay'ın idaresine karışmayacağına dair söz vermiş ve kadı huzurunda mühürlenmiş yemin belgesi İstanbul'a gönderilmiştir. Fakat ailenin Kuruçay'da tekrar eşkıyalığa başlamasına sebep olan Süleyman, yakalanmasından kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Kuruçay ahalisinin Süleyman'ın ölümüyle beraber bir nebze rahatladığı söylene de (BOA. MD. 157/254-255) ardında bıraktığı üç oğlu ve torunları bir süre sonra belki de kendisini mumla aratmıştır.

Süleyman'ın oğulları ve torunları, 1737-1755 yılları arasında gerçekleştirdikleri eşkıyalık faaliyetleriyle Kuruçay'ın altını üstüne getirmiştir. Kuzkuşlu karyesinin *müşterek sahiplerinden* olduğu belirtilen Süleyman oğlu İsmail Bey ve oğlu Mustafa (BOA. DVNSAHK. ER. 3/239), 1737-1738 yılları arasında üç öküz, bir inek, tüfek ve iki yüz kile buğday çaldıkları menzili ateşe vermiştir (BOA. DVNSAHK. ER. 1/131). Ayrıca 1746 yılında İsmail, Kuruçay ahalisinin 700 kile mahsulünü yakmak (BOA. DVNSAHK. ER. 1/143) ve bir iki sene sonra da oğluyla beraber ahalinin tarla, çayır ve sulaklarını ele geçirmekle suçlanmıştır (BOA. DVNSAHK. ER. 3/250). Kuzkuşlu ahali ise verdiği öşür ve rüsumları yeterli bulmayan baba ve oğulun kendilerine eziyet etmesinden ve kızlarını kaçırmışından yakınmaktaydı (BOA. DVNSAHK. ER. 3/239). Böylece İsmail Bey ve oğlu Mustafa'nın Kuruçay'da tımarlı sipahi olduklarını anlamaktayız. Muhtemelen Osman ve oğlu Süleyman, bölgede kurdukları hâkimiyetle beraber tımarların aile fertlerine dağılmasını sağlamıştır. Fakat bahsi geçen yıllar arasında Şehsüvarzâde ailesinde eşkıyalık yapan sadece İsmail ve oğlu Mustafa değildir. Süleyman'ın diğer oğlu Hüseyin Bey'in de 1743 yılından beri *Ekrâd taifesiyle* beraber hareket ederek Kuruçay'da eşkıyalık yaptığı bilinmektedir (BOA. DVNSAHK. ER. 1/23). 1747-1748 yılları arasında Düzözü kazası ahalisinden Osman, Hüseyin'in yirmi nefer leventle beraber Harir karyesini bastığını ve kendisini kırk beş gün zincire vurduğunu söylemiştir. Mağdur Osman, Hüseyin tarafından çalınan 50 guruş kıymetli bir Enâm-ı Şerif ve diğer eşyalarının kendisine teslim edilmesini istihram etmekteydi (BOA. DVNSAHK. ER. 3/257). Yine 1747-1748 yılları arasında bu defa Tanzi karyesi ahali, Şehsüvaroğlu Abdullah'ın oğulları Ömer, Osman ve Tatar hakkında şikayette bulunmuştur. Ahali, adı geçen şahısların 3

sene boyunca tarım arazilerine çadır kurduğunu ayrıca mahsul ve hayvanlarından faydalandıklarını söylemiştir (BOA. DVNSAHK. ER. 3/249). Bu süre zarfında Şehsüvarzâde (Kara) Ömer'in oğlu İbrahim hakkında da birtakım şikayetlerin olduğunu görmekteyiz. Kösek ahalisi tarafından 1751 yılında yapılan şikayete göre İbrahim, Hasan adında bir şahsı tüfekle vurmuş ve mağdur aldığı yaradan dolayı hayatını kaybetmiştir (BOA. DVNSAHK. ER. 3/253). 4 yıl sonra ise bu defa Resul ve Mustafa adında iki kardeş İstanbul'a giderek İbrahim'i, babaları Hüseyin'i öldürmekle suçlamıştır (BOA. DVNSAHK. ER. 3/253).

Şehsüvarzâde ailesine karşı, Kuruçay ahalisinin yanı sıra tımarlı sipahilerin de birçok şikayeti bulunmaktadır. Örneğin Seyyid Numan ve Hayrullah, topraklarını ve emlaklarını ele geçirerek ziraat yaptıklarını söyledikleri İsmail ve oğlu Mustafa hakkında şikayette bulunmuştur. Numan ve Hayrullah, ahaliyi perişan etmekle suçladıkları baba ve oğulun kendilerine öşürlerini ve kışlak resimlerini de vermediklerini söylemiştir. Ayrıca iki tımarlı sipahinin şikayetleri sayesinde İsmail ve oğlu Mustafa'nın zor yoluyla Kuruçay'da çiftlik inşa ettirdiğini öğrenmekteyiz (BOA. DVNSAHK. ER. 3/230). Bu durum ailenin Kuruçay'da nüfuzunu arttırdığını gösteren bir işarettir. Bu süreç içerisinde Şehsüvarzâde ailesi hakkında yapılan şikayetlere baktığımızda gerçekleştirdikleri eşkıyalık faaliyetlerinin Anadolu'nun birçok bölgesinde yaşananlardan çok farklı olmadığını ve tolere edilebilir seviyede olduğunu söyleyebiliriz. Fakat Süleyman'ın diğer oğlu Bekir Bey'in ortaya çıkışıyla beraber ailenin nüfuz ve faaliyetlerinin zirve bulduğu görülmektedir.

Şehsüvarzâde Bekir Bey ve Faaliyetleri

Şehsüvarzâde Bekir Bey, babası Süleyman'ın ölümüyle beraber Kuruçay'da ailenin etkili üyesi haline gelmiştir. 1747-1748 yılları arasında birçok eşkıyayı himayesi altına aldığı söylenen Bekir Bey zamanla Kuruçay'da voyvodalık, naiblik ve alaybeylik görevlerini üzerinde toplayarak gücünü tehlikeli boyutlara çıkarmıştır. Bekir Bey'in Kuruçay'da altmış adet tımarı kendisi ve yandaşları adına ele geçirdiği, tımar ve zeamet sahiplerinin beratlarını zor kullanarak topladığı ve *cümle kazaların voyvoda, naib, alaybeyi ve nakib kaymakamının* kendisi olduğu söylenmektedir (BOA. MD. 157/254-255). Fakat Osmanlı, bölge hâkimiyetini ele geçiren Bekir Bey'i saf dışı bırakmak yerine kendi çıkarları doğrultusunda faydalanmayı tercih etmiştir. Nitekim kendisinin, Temmuz 1755'te Şeyh Hasanlı ve Dersimli Aşiretlerini zapt etmek için görevlendirilen Erzurum Valisinin maiyetine verildiğini görmekteyiz (BOA. MD. 157/131-132). Fakat yaklaşık 5-6 ay sonra, muhtemelen kendisinden alınacak hizmetin daha sonra vereceği zararı karşılayamayacağı düşünüülerek kontrol altına alınmasına karar verilmiştir.

Bekir Bey'in artan nüfuzu karşısında Kuruçay tımarlı sipahilerinin topraklarını güvenle tasarruf edemedikleri göze çarpmaktadır. Örneğin Bekir'in kardeşi İsmail, yanında 15 eşkıyayla beraber Kuruçay'da bulunan Nuh karyesinde ve gayrıdan 12.016 akçelik tımara sahip olan Halil'in menzilin basmış ve atını kaçırmıştır. Yaptığı bununla sınırlı kalmayan İsmail, kardeşi Bekir'den aldığı onayla beraber Halil'in tımarını kendi hizmetinde bulunan Ali'ye vermiştir. Fakat 21 Ağustos 1756'da Kuruçay'da 20 tımarlı sipahinin, eski miralay Mehmed ve Kuruçay Kadısının İstanbul'a gönderdiği ifadeler doğrultusunda gasp edilen tımar Halil'e geri verilmiştir (BOA. AE. SOSM. III. 69/5234). Fakat faaliyetlerine devam eden İsmail bu sefer Erzurum'da Koçgiri karyesi ve gayrıdan 23.130 akçelik zeamet sahibi olan Mehmed'in arazilerine "*benim malikanemdir*" diyerek el koymuştur. Bunun üzerine tımarını geri almaya gücü yetmeyen Mehmed, İstanbul'dan yardım istemiştir (BOA. AE. SOSM. III. 68/5195). Neticede Bekir Bey'in sorumluluğu altında gerçekleştirilen faaliyetler hakkında İstanbul'da biriken daha birçok yardım talebi ve şikayet konuları bulunmaktaydı.

Bekir Bey, 1751-1756 yılları arasında toplaması gereken vergileri İstanbul'a göndermesine rağmen zor kullanarak ahalden fazladan 26.000 guruş toplamıştır. Ayrıca kendisinin ahaliyi ekin biçirmek için 3-5 gün alıkoyduğu, hamile kadınları darp ettiği ve ahalinin, kızlarını istedikleri kişiyle evlendirmesine mâni olarak belirli akçe karşılığında istediğine verdiği söylenmiştir. Daha önce Bekir Bey, Şeyh Hasanlı ve Dersimli Aşiretlerini bastırmakla görevlendirildiğinde üzerinde olan kazalardan emri altına 1.000 nefer verilmiş ve toplanan askerlerin masrafları tamamen kazalardan tahsil edilmiştir. Fakat o, daha fazla harcama yaptığını iddia ederek kazalardan kişi başı 16 guruş toplamış ayrıca 20 kese akçeyi zor yoluyla zimmetine geçirmiştir. Yaptıkları bununla sınırlı kalmayan Bekir Bey, bir süre sonra cezalandırmakla görevlendirildiği Şeyh Hasanlı ve Dersimli Aşiretlerinden 60-70 eşkiyayla iş birliği içerisinde yağma eylemlerine katılmakla suçlanmıştır. İstanbul'a gelen şikayetler üzerine Kuruçay ahalisinden zorla alınan paraları geri tahsil etmesi için Erzurum Valisine emirler gönderilmiştir. Bunun yanı sıra Şeyhülislam Damadzâde Fezzullah'ın onayıyla ailenin davası Divriği Müftüsüne devredilmiştir. Alınan kararlar doğrultusunda Erzurum Valisinden öncelikle Kuruçay'ı teftiş ederek Bekir Bey'e yöneltilen suçlamaların gerçekliğini açığa çıkarması beklenmiştir. Fakat sorgulamalar gerçekleştirilirken Bekir Bey'in mahkemeye gelmesi için sert önlemler alınmış ve firar etmesi durumunda damlarının yıkılarak eşyalarının tamamen satılması emredilmiştir (BOA. MD. 157/254-255).

Huylu huyundan vazgeçmese gerek, Divriği Müftüsü ve diğer yetkililer dava için Kuruçay'a geldiklerinde Bekir Bey'i bulamamışlardır. Fakat bu sıralarda alınan habere göre Bekir, kardeşi İsmail ve yeğeni Numan'la beraber İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Böylece Bekir'in İstanbul'a geleceği anlaşıldığından dolayı dava Divriği Müftüsünden alınarak Rumeli Kazaskerine verilmiştir. Bir süre sonra Kuruçay'dan sağ salim İstanbul'a gelen Bekir, Sadrazamın huzurunda kendisine karşı şikayette bulunan ahaliyle yüzleşmiştir. Fakat şikayetçilerin büyük çoğunluğunun İstanbul'da olmamasından dolayı davada hiçbir ilerleme kaydedilememiştir. Neticede davanın yalnızca Kuruçay'da çözümleneceğine karar verilerek Bekir'in Kuruçay ahaliyle yüzleştirilmesi için Erzurum Valisine emirler gönderilmiştir (BOA. AE. SOSM. III. 50/3598). Ayrıca Bekir ve İsmail, İstanbul'dan Kuruçay'a dönerken firar etmemeleri için tutuklanmıştır. Bir süre sonra kapıcıbaşı Ali'ye teslim edilen kardeşler Üsküdar'dan yola çıkmış fakat olası firar teşebbüslerine karşı Üsküdar'dan Kuruçay'a doğru yol üzerinde bulunan bütün kadı, naib ve zabıtlere ayrı ayrı hükümler gönderilerek önlem alınmıştır. İdarecilere gönderilen hükümde, iki kardeşin yol üzerinde ikamet edecekleri menzil ve konaklarda başlarına yeterli sayıda muhafızların dikilmesi ve bir istikametten diğerine sorunsuzca aktarılmaları tembih edilmiştir. Ayrıca durumun ciddiyetine binaen herhangi bir rehabetin gösterilmemesi için sert uyarıların yapıldığı görülmektedir (BOA. C. DH. 65/3248).

Herhangi bir sorun yaşamadan Kuruçay'a ulaşan Bekir Bey, yaklaşık iki yıl boyunca ceza almamış ve ilerleyen süreçte gözünü Kemah alaybeyliğine dikmiştir. Ayrıca yapılan çeşitli suçlamalara rağmen kendisinin nüfuzunda azalma olmadığı, aksine Kuruçay alaybeyliğine devam ettiği görülmektedir. Bu görevini sürdürürken 1758 yılında Kemah alaybeyliğini de istirahat eden Bekir Bey'e (BOA. AE. SMST. III. 119/9081) 15 Şubat 1759'da Kuruçay alaybeyliğine devam etmesi müsaade edilmiştir (BOA. AE. SMST. III. 119/9081). Fakat 1759-1760 yılları arasında ahalden tekrar şikayetlerin gelmesi üzerine bu defa sorgulanmak için Sivas'a çağırılmıştır. Bunun üzerine Sivas'a giden Bekir, rüşvet vererek üzerindeki suçlardan bertaraf etmiş fakat geri dönerek kendisini şikayet eden Kuruçay ahalisini cezalandırmak için 33.5 kese akçelerini gasp etmiştir. Ayrıca başına topladığı 500 neferle köyleri basarak ahalinin 30 kese akçesini ve eşyalarını ele geçirmiştir. Bekir'in Kuruçay ve civarlarındaki eşkiyalıkları, asayişî ortadan kaldırırken aynı

zamanda Gümüşhane madeninin işleyişine de engel oluşturmaktaydı. Madenlerin çalışmasındaki aksaklıkların ekonomik açıdan büyük zararlar doğurması nedeniyle kendisinin artık mahkeme ya da başka yollarla kontrol edilmesinden vazgeçilerek işin kökten çözülmesine karar verilmiştir. Böylece Sivas Beylerbeyi Çaparzâde Ahmed Paşa'ya, Bekir'i yakalaması ve kellesini İstanbul'a göndermesi emredilmiştir (BOA. MD. 162/211). Haziran 1761'de verilen emirden sonra eşkıyalık faaliyetlerinde adının anılmaması ve ilerleyen yıllarda maktul olarak bahsedilmesinden dolayı (BOA. C. ZB. 59/2914) muhtemelen Bekir'in idamı kısa bir süre sonra Çaparzâde Ahmed Paşa (Duygu 1953, 16) ya da başka bir idareci tarafından gerçekleştirilmiştir. Böylece ailenin şu ana kadar ortaya çıkan en tehlikeli ferdi ortadan kaldırılmıştır.

Amcasını Örnek Alan Yeğen: Hüseyin Bey Oğlu Osman Bey'in Faaliyetleri

Bekir Bey'in ölümüyle beraber Kuruçay voyvodalığı kardeşi Hüseyin Bey'e geçmiştir. Fakat yeni voyvoda Hüseyin ve oğlu Osman, Bekir'in nüfuzunun zirve bulduğu 1755 yıllarında da Ekrâd taifesiyile iş birliği içerisinde Kuruçay'da çeşitli eşkıyalık faaliyetlerine karışmıştır (BOA. DVNSAHK. ER. 3/255). Ayrıca ailenin diğer kolunu oluşturan Hüseyin'in 1757-1763 yılları arasında işlediği suçlardan dolayı Kemah Naibine birçok şikayet gönderilmiştir. Hüseyin, gelen şikayetlere göre faaliyetlerinde oğulları Osman, Ali ve Salih'in yanı sıra yeğeni Firûz Bey ve onun oğulları Numan ve Abdullah'tan destek almaktaydı. Adı geçen eşkıyalar yanlarına 50-60 kapısız levent alarak *salyane* adı altında Kuruçay ahalisinden zor yoluyla 50 kese akçe tahsil etmiş ve iki kişiyi katletmişlerdir. Bunun yanı sıra yine Kuruçay'da bulunan karye ahalisinden *avlu akçesi* adıyla 50-60 guruş topladıkları ve yoldan geçenleri yağmaladıkları hakkında birçok şikayet gelmiştir. Böylece eşkıyalıklarından dolayı Hüseyin ve Numan'ın Kuruçay'dan uzaklaştırılmasına, Osman ve Abdullah'ın ise idam edilmesine karar verilmiştir. Fakat Trabzon Valisi tarafından yakalanarak mahkemeye çıkarılan eşkıyalar, Valiye 20 kese akçe rüşvet vererek serbest kalmışlardır. Eşkıyalar, suçlarını örtbas etmek için verdikleri 20 kese akçeyi ahalden geri tahsil etmeye çalışmıştır. Fakat bundan dolayı ahali perişan olmuş ve Kuruçay'ı terk edip Kemah'a kaçmıştır. Bunun üzerine Kuruçay ahalisine paralarını geri vermesi ve eşkıyalardan gerek duyduğunu hapsedmesi için Erzurum Valisine emirler gönderilmiştir (BOA. C. ZB. 60/2985).

Zamanla nüfuzunu arttıran voyvoda Hüseyin, bölgedeki çeşitli idari görevleri kardeşi gibi tek vücut altında toplamayıp oğulları arasında paylaştırmıştır. Nitekim Osman'ı naib, Ali'yi alaybeyi ve Salih'i nakib olarak görevlendiren Hüseyin, eşkıyalık faaliyetlerinde yeğeni Firûz Bey'den destek almıştır. Hüseyin, voyvodalığı sırasında özellikle Ekrâd eşkıyalarını fuzulî olarak Kuruçay'a iskân ettirmek ve ahalinin emval, eşya, mezra ve mahsullerini zapt ettirmekle suçlanmıştır. Nitekim Kuruçay'ın Ekrâd eşkıyaları tarafından ele geçirildiği ve ahalinin Bozova, Sivas ve civar bölgelere dağılmasıyla beraber 1.000 hanelik nüfusun 300-400 haneye düştüğü ifade edilmektedir. Fakat voyvodalığın Hüseyin'den alınmasıyla beraber dengeler tamamen değişmiş ve Şehsüvarzâdeler içerisinde hâkimiyet çatışması meydana gelmiştir.

Kuruçay uleması ve ahalisi muhtemelen voyvodalığı oğlunun üzerine geçirmek isteyen İsmail Bey'in etkisi altında kalarak Kuruçay Kadısına müracaat etmiştir. Ahali, "*reaya-perver*" olarak gördüğü İsmail'in oğlu Firûz Bey'in Kuruçay Voyvodası olmasını İstanbul'dan istirham etmiş ve bu talep karşılığını bulmuştur. Aradan bir süre geçtikten sonra yeni Kuruçay Voyvodası Firûz, Sivas Valisi tarafından Divriği'de ortaya çıkan Deli Veli isimli eşkıyayı yakalamakla görevlendirilmiştir. Fakat Firûz yanında yaklaşık 100 süvari ile Divriği'ye doğru yola çıktığında amcası Hüseyin'in oğulları önünü kesmiştir. Osman ve Salih yaklaşık 500-600 Ekrâd süvarisiyle saldırıya geçerek Firûz Bey'in kayınpederi Hacı Mehmed'i katletmiş ayrıca birkaç adamını

yaralayarak zincire vurmuştur. Kuzenleri ve yandaşları tarafından eşyaları ve 5-10 adet atı yağmalanan Firûz ve geride kalan süvariler kaçarak Kuruçay'a geri dönmüştür. Bunun üzerine voyvodalarının saldırıya uğradığını duyan ahali hızla Kuruçay Kadısına müracaat etmiştir. Fakat Kuruçay'a dönen Osman ve Salih mahkemeyi basarak Kadıyı ve amcaları İsmail Bey'i dövmüşlerdir. Yaptıkları bununla sınırlı kalmayan eşkıyalar, ahalden intikam almak için 2-3 kişiyi katletmiş ve 30 kadar ak sakallı ihtiyarı zincire vurarak dağda işkence etmiştir. Bunun üzerine Kuruçay ahali İstanbul'a gönderdiği mektubunda, senelik 7.072 gurus vergi, Keban ve Ergani madenlerine senelik 10.000 kütük ve Hosta madenine kömür verdiklerini söyleyerek bu duruma karşı acil önlem alınmasını istirham etmişlerdir (BOA. C. ZB. 60/2985). Ayrıca 1764-1765 yılları arasında gerçekleştiği anlaşılan bu olaylarda Kösek karyesi, Şehsüvarzâde Osman tarafından kuşatma altına alınmıştır. Kösek ahalisinden Seyyid Mustafa'nın evini basan eşkıyalar, babası İsmail'i katletmiş ve yaklaşık 800 kese akçelik eşya çalmışlardır (BOA. C. ADL 9/599). 1767 yılında kontrolden çıkmaya başlayan durum üzerine eşkıyaların yakalanarak mahkemeye çıkarılması ve daha sonra Samsun Kalesine hapsedilmeleri için Sivas Valisine emirler gönderilmiştir. Ayrıca Osman'ın faaliyetlerine destek veren Benamlu Aşiretinin de Rakka'ya iskân edilmesine karar verilmiştir (BOA. C. ZB. 60/2985).

İstanbul'dan gelen emirler doğrultusunda Sivas ve Erzurum valilerinin iletişim içerisinde harekete geçtiği görülmektedir. İki vali tarafından mübaşirler gönderilerek Ekrâd taifesi abluka altına alınmış ve Osman'a destek veren Benamlu Aşireti'nden 15 ele başı Sivas'ta yakalanmıştır. Sivas Valisi, suçlarının karşılığı olarak gördüğü 75 kese akçeyi ödeyene kadar eşkıyaları kaleye hapsedilmiş ve kapısız leventleri cezalandırmak için Sivas'ın sınır bölgelerine doğru yola çıkmıştır. Fakat Vali, Sivas'a geri dönmeden görevinden azledilmiş ve Sivas Mütessellimi Mehmed Emin, hapsedilen eşkıyaları 75 kese akçe karşılığında firar ettirmiştir. Böylece Sivas'tan doğruca Kuruçay'a giden eşkıyalar burada 7-8 kişiyi katlederek eşyalarını yağmalamıştır. Bu sıralarda firari olan Osman ve Salih'in de saklandığı yer tespit edilmiş fakat iki kardeş, Erzurum ve Sivas valileri tarafından buyrulduklar gönderilmesine rağmen ele geçirilememiştir. Bunun üzerine silahşor Hacı Süleyman İstanbul'a mektup göndererek aileye ait bütün malikane ve tımarların ellerinden alınarak başkalarına verilmesini ve eşyalarının satılmasını istirham etmiştir (BOA. C. ADL. 9/599).

Firari olarak yaşamını sürdüren Osman, bir süre sonra kuzeni Kuruçay Voyvodası Firûz ile olan husumetini sonlandırarak eşkıyalık faaliyetlerinde kendisine yeni bir ortak bulmuştur. Kuzenler, muhtemelen ortak çıkarları doğrultusunda aralarındaki voyvodalık mücadelesine son vererek Kuruçay'ın idaresini aralarında paylaşmıştır. Fakat bu duruma sessiz kalmayan Kuruçay ahali, kuzenlerin "*zorbalık sevdasıyla*" civarda bulunan Ekrâd eşkıyasıyla hareket etmelerinden ve kendilerine zulmetmelerinden yakınmıştır. Bunun üzerine Firûz ve Osman'ın yakalanması için hassa hasekilerinden Ömer vasıtasıyla Kars seraskeri Vezir Ali Paşa'ya emirler gönderilmiştir. Gelen emir doğrultusunda hareket eden Ali Paşa, Kuruçay'a giderek Firûz ve Osman'ı mahkemeye çıkarmış fakat ikisi de suçlamaları kabul etmemiştir. 1777 yılında gerçekleştirilen mahkemede, Firûz ve Osman suçlarının kanıtlanması durumunda 10.000'er gurus ödeyeceklerini beyan etmiş ve yemin belgeleri İstanbul'a gönderilmiştir (BOA. C. ZB. 59/2914). 1778 yılında muhtemelen Firûz'un ölümüyle beraber Kuruçay voyvodalığı Osman Bey'e geçmiş (BOA. TS. MA.e. 550/44) fakat bir süre sonra voyvodalığı elinden alınan Osman, ailede amcası Bekir'den sonra ortaya çıkan en tehlikeli kişi olduğunu göstererek Kuruçay'da isyan bayrağını kaldırmıştır.

Gümüşhane Emîni Mustafa, İstanbul'a mektup göndererek Osman ve kardeşleri Mahmud ve Mustafa'nın 1762-1782 seneleri arasında Kuruçay'da sürekli olarak eşkıyalık faaliyetlerine karıştığını söylemiştir. Aile defalarca kez olduğu gibi Kuruçay ahalsinin mallarını yağmalamak,

canlarına kastetmek ayrıca Gümüşhane, Keban ve Erzurum taraflarında vergileri zor kullanarak tahsil etmekle suçlanmaktaydı. Fakat düğümün asıl kopuş noktası Kuruçay voyvodalığının Sağırzâde Mir İbrahim'e verilmesi olmuştur. Yıllardır üstlendikleri Kuruçay voyvodalığı elinden alınan aile haberi alır almaz Ekrâd taifesiyle bir araya gelmiştir. İntikam için harekete geçen eşkıyalar, Kuruçay ahalsinin hanelerini yakmış ve eşyalarını yağmalamıştır. Gümüşhane Emini, kontrolden çıkan durumdan dolayı gönderdiği mektubunda eşkıyalardan bazılarının cezalarının tertip edilmesini ve bazılarının da Kars Kalesi'ne hapsedilmesini istemiştir (BOA. C. ZB. 83/4137). Neticede Şehsüvarzâde Osman zaman içerisinde Kuruçay'da nüfuzunu sağlamlaştırmış ve ailenin önderi durumuna gelmiştir. Aileden alınan voyvodalık unvanını zor kullanarak geri almış ve Kuruçay'da Balsu Deresi mahallinde çiftlik inşa ettirmiştir. İnşa edilen çiftlik, Osman'ın kardeşleri ve emri altında bulunan yaklaşık 600 süvari için karargâh olarak kullanılmıştır. Eşkivalık faaliyetlerine başlayan Osman ve kardeşleri, Hacı Bey ve 100 nefer eşkiyayla beraber çeşitli köylere saldırılar düzenleyerek 30 keselik eşya çalmış ve birçok kişiyi katletmişlerdir. Ağustos 1782'de bu defa Gemerek karyesini basan eşkıyalar ahaliyi yağmalamış ve birkaç kişiyi zincire vurmuştur. Kuruçay'ı adeta yangın yerine çeviren Osman'ın kontrol altına alınamaması durumunda ahalinin evini toprağını terk etmesinden endişe duyulmuş ve bunun üzerine kardeşleriyle beraber mahkemeye çıkarılmasına karar verilmiştir. Fakat Osman, alınan yakalama kararından sonra kale, tabya, hisar ve metrisler inşa ederek kendisine yapılacak olası saldırılara karşı önlem almıştır.

Şehsüvarzâde ailesinin davası için İstanbul'dan gönderilen yetkililer Kuruçay'a vardığında aile yeniden firar etmiştir. Fakat bu defa nüfuzlarının kırılması için bütün eşyalarına el konulmuş ve inşa ettikleri kale, tabya, hisar ve metrisler yıkılmıştır. Bir süre sonra yeri tespit edilen Osman, mübaşirler tarafından dört bir tarafı kuşatılmasına rağmen Konya'ya kaçmayı başarmış, burada kardeşleri ve yandaşlarıyla toplanarak Karahisar, Ankara Ovası ve Sivas'ın kenar mahallelerini kendisine mesken tutmuştur. Bir süre sonra harekete geçen Osman, Sivas tüfenkçileri ve deli neferleriyle iş birliği yaparak Sivas sınırlarında birkaç kişiyi yağmalayarak katletmiştir. Faaliyetlerine ara vermeyen eşkıyalar, gece vakti Matı(?) karyesini yağmalamış ve karye ağasını dağa kaldırarak katletmiştir. Titiz ve sistematik hareket ettiği anlaşılan Osman, yerinin tespit edilememesi için civar bölgelere casuslar göndererek kendisini güven altına almaya çalışmıştır. Bir süre sonra aldığı tedbirler işe yaramış ve İstanbul'dan gönderilen birtakım görevlinin yerini tespit etmiştir. Bunun üzerine Kuruçay'a yakın bir bölgede ikamet ettiği söylenen Tugutlu Kürtlerinden 30 ve Benamlu Aşiretinden yaklaşık 20-30 sekbanı yanına alarak devlet görevlilerini Karabil mahallinde pusuya düşürmüş ve gerçekleştirdiği saldırıyla 18 kişiyi katledip 15 kişiyi yaralamıştır. Osman, gerçekleştirdiği saldırının ve çeşitli eşkıyalık faaliyetlerinin duyulmaması için geçiş rotalarına koyduğu adamları vasıtasıyla kendisi hakkında yazılan mektupları İstanbul'a götürmek için yola çıkan görevlileri öldürerek bütün iletişim ağını kesmiştir. Fakat aldığı bütün tedbirlere rağmen Sivas'ın kenar mahallelerinde saklandığı İstanbul'a ihbar edilmiş ve bunun üzerine 1783 yılı sonlarına doğru Erzurum Valisi ve Sivas kaymakamına Osman'ın yakalanması için emirler yazılmıştır (BOA. AE. SABH. I. 178/11828).

Osman hakkında çıkarılan birçok yakalama kararına rağmen muhtemelen kontrol altına alınamadığı için bir süre sonra voyvodalığı kendisine iade edilmiştir. Nitekim Osman Bey'in 1797 yılında Kuruçay voyvodalığına devam ettiği görülmektedir (BOA. C. DRB. 6/287). Osmanlı'nın bu kadar tehlikeli ve eşkıyalığının sonu gelmeyen bir şahsa voyvodalığı iade etmesini çeşitli nedenlerle açıklayabiliriz. Taşrada merkezi otoritenin zayıflaması Şehsüvarzâde Osman gibi bulunduğu bölgede nüfuz sahibi ve çevresinde asker toplayabilecek şahısların kendi istekleri doğrultusunda hareket etmesine sebebiyet vermiştir. Bu nedenle Osman'la çatışmaya girmektense

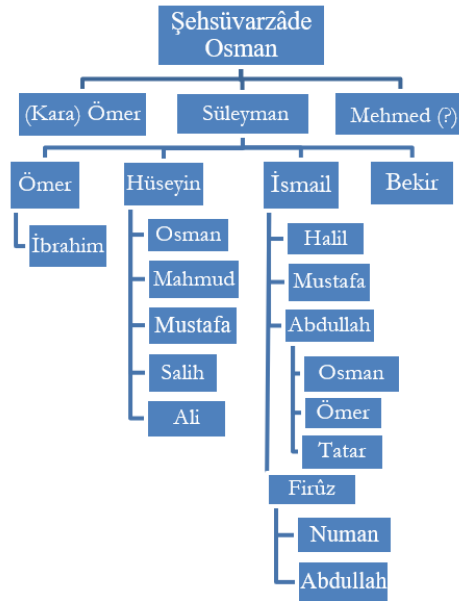
çevrede bulunan diğer nüfuzlu ailelere ve çeşitli askerî faaliyetlere katılma taahhüdü karşılığında kendisine voyvodalığının iade edilmesi yüksek bir ihtimaldir. Fakat 1797 yılında Kuruçay, Kemah ve Gercaniş ahalipleri, Osman ve âyanı Nebioğlu Mustafa'nın *gaddarlıklarından dolayı* artık takatlerinin kalmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Ağustos 1797'de Keban Maden Emininden, kendi hizmetinde bulunan bir şahsı Kuruçay Voyvodası olarak tayin etmesi istenmiştir. Alınan kararlar doğrultusunda ikinci ve son kez görevinden azledilen Osman Bey'in voyvodalığa karışmaması şartıyla hanesinde ikamet etmesine izin verilmiştir. Fakat Osman'a herhangi bir müdahalesi durumunda cezasının tertip edileceğinin söylenmesi (BOA. C. DRB. 6/287) voyvodalıktan sonsuza kadar uzaklaştırıldığında dair bir ipucudur. Yaklaşık 19 yıl voyvodalık yapan Osman'ın yıllar boyunca üstlendiği faaliyetlerini incelediğimiz zaman görevinden alınması üzerine tekrar harekete geçmiş olması çok yüksek bir ihtimaldir. Ayrıca kendisine yapılan bu tehditten sonra Kuruçay'da olumlu ya da olumsuz herhangi bir faaliyette bulunduğu dair bilgi bulunmamasından dolayı bir daha ortaya çıkmaması için tıpkı amcası Bekir gibi idam edildiğini düşünmekteyiz.

1805 yılında İstanbul'dan Maden Emni Abdi Bey'e yazılan hükümde, yeni Kuruçay Voyvodası Sağırzâde Abdülbaki Bey'in 5-6 senedir görevini başarıyla icra ettiği belirtilmektedir. Meselenin ilginç tarafı Abdülbaki Bey'den önce voyvodalığın Şehsüvarzâde Hüseyin Bey'de olduğu fakat kendisinin zulmünden dolayı görevinden azledildiğinin söylenmesidir. Böylece Hüseyin Bey'in, oğlu Osman'ın ölümüyle beraber 1797-1800 yılları arasında tekrar voyvodalık görevini icra ettiği ortaya çıkmaktadır. Fakat azledilen Hüseyin, Trabzon Valisi Mahmud Tayyar Paşa'dan voyvodalığın kendisine verilmesi için talepte bulunmaya devam etmiştir. Bunun üzerine muhtemelen Hüseyin'in voyvodalık için daha fazla baskı kurmaması için Abdülbaki Bey'in görevinde kalmasına dair emir yazılmıştır (BOA. C. DH. 252/12574).

Böylece Şehsüvarzâde ailesinde son kez voyvodalık görevinde bulunan Hüseyin'in 1799-1800 yılları arasında azledilmesiyle beraber ailenin Kuruçay'daki hâkimiyetinin son bulunduğunu ve zaman içerisinde nüfuzlarını tamamen kaybettiklerini söyleyebiliriz.

1802 yılında Kuruçay ahalisinden olduğu söylenen Şehsüvarzâde Ömer Bey'in, kendi halinde olmadığı söylenerek Magosa Kalesi'nde hapis cezasına çarptırıldığı görülmektedir. Adı geçen failin, ailenin Kuruçay'da tespit edilen ilk öncüsü olan Osman'ın oğlu Kara Ömer veya İsmail'in torunu Ömer olduğunu düşünmekteyiz. Muhtemelen Ömer, ailenin Kuruçay'da kaybettiği hâkimiyeti sağlamak için harekete geçmiş ve kanun dışı faaliyetlerinden dolayı bir süre sonra tutuklanmıştır. Ayrıca belgede Ömer'e "Bey" olarak hitap edilmesi kendisinin Kuruçay'da askerî bir sınıfa mensup bir görevli olduğunu göstermektedir. Bu sıralarda Kuruçay Voyvodası Sağırzâde Abdülbaki Bey olduğundan ötürü Ömer'in Kuruçay alaybeyi olması yüksek bir ihtimaldir. Tutuklanan Ömer Bey'i Magosa'ya götürmekle görevlendirilen Çavuş Seyyid

Şema. 1. Şehsüvarzâdelerin Aile Şeceresi

Mehmed, şiddetli rüzgârların etkisiyle Midilli Adası'na yanaşmak zorunda kalmış ve burada hava koşullarının düzelmesini beklemiştir. Çavuş, İstanbul'a gönderdiği mektubunda Midilli'de geçirdiği vakit esnasında Ömer Bey'i Midilli Kalesine zincirlediğini ve gerekli güvenlik önlemlerini aldığını söylemiştir. Fakat bir süre sonra ortaya çıkan kalyoncu bayrakları kaleyi basarak Ömer'i ayağında bulunan zincirlere rağmen kaçırarak İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Muhtemelen Ömer'den aldıkları rüşvet karşılığında onu İstanbul'a götürecek olan mürettebat, çavuşun durumu İstanbul'a haber etmesini istemiştir (BOA. C. ZB. 25/1204).

Ailenin bölgedeki son voyvodası Şehsüvarzâde Hüseyin bir süre sonra Kuruçay'daki iki çiftliğini İstanbul'da bulunan Sinan Paşa Cami'ye vakfetmiştir. Kurduğu vakfın mütevelliliğini hayattayken kendisi üstlenmiş fakat ölümüyle beraber vakfın idaresi sırasıyla oğlu Ali ve Salih'e geçmiştir (BOA. C. EV. 544/27470). Aile hakkında bulunan son bilgi ise *poliçeci esnafından* Ohan isimli gayrimüslimin, Hüseyin'in oğulları Salih ve Mahmud Beylerin kendisine olan 200.000 guruş borcuna dair İstanbul'dan yardım talebinde bulunmasıdır. Bunun üzerine 27 Aralık 1845'te Hasan Tahsin ve Ömer Faiz tarafından İstanbul'a gönderilen mektupta, iki kardeşin Kuruçay civarında bulunan Ekrâdın yanında firari olarak ikamet etmeye başladığı ve ele geçirildikleri zaman paranın tahsil edileceği bildirilmiştir (BOA. A. MKT. 31/78).

Sonuç

Şehsüvarzâdeler, 1683-1800 yılları arasında Erzurum eyaletine bağlı Kuruçay kazasında faaliyet gösteren ve zaman içerisinde kazandığı nüfuzla beraber bölgenin idaresini tamamen kontrolü altına almış olan bir ailedir. Ailenin kökeni ve ilk atası Şehsüvar hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla beraber yalnızca varsayımlar yürütülebilmektedir. Kuruçay'da ailenin tespit edilebilen ilk ferdi Osman'ın başlangıçta Kuruçay'da sıradan bir sipahi olduğu ve daha sonra bölgede güç kazanarak mutasarrıflığa yükseldiği göze çarpmaktadır. Osman, 1683-1712 yılları arasında kendisine verilen idari görevle beraber kanunsuz vergi toplama, cinayet, gasp ve toplum düzenini bozmakla suçlanmış ve bir süre sonra artan faaliyetleri sonucunda hakkında hapis kararı çıkarılmıştır. Fakat III. Ahmed tarafından affedilen Osman, bir süre sonra asayişin sağlanması için görevlendirilmiş ve kısa bir süre sonra da ailenin önderliğini oğlu Mehmed'e geçmiştir. Şehsüvarzâde Mehmed, ailenin başında bulunduğu süre zarfında merkezle iş birliği içerisinde hareket ederek çeşitli eşkıyalık faaliyetlerine karşı görev almıştır. Fakat Mehmed'in gözden kaybolması ve Osman'ın diğer oğlu Süleyman'ın ön plana çıkması ailenin eşkıyalığa geri dönmesine yol açmıştır. Kuruçay'da çeşitli suçlara karışan Süleyman'ın ölümüyle beraber ailenin kötü şöhreti, oğulları ve torunları tarafından devam ettirilmiştir. Bu süre zarfında İsmail ve Hüseyin, ahali ve sipahilere karşı işledikleri suçlarla adlarını duyursa da ailenin önderliği kardeşleri Bekir'e geçmiştir. Bekir zaman içerisinde Kuruçay'da voyvodalık, naiplik ve alaybeylik görevlerini kendi üzerine alarak bölge hâkimiyetini tamamen eline geçirmiştir. Fakat yaklaşık 15-20 yıl boyunca işlediği suçlarla nüfuzunu tehlikeli boyutlara çıkarması idam edilmesine neden olmuştur. Bekir'in ölümünden sonra Kuruçay voyvodalığının kardeşi Hüseyin'e geçmesi aile içerisinde kargaşa çıkarmıştır. İsmail'in Kuruçay ahalisini ikna etmesiyle voyvodalık oğlu Firûz Bey'e geçmiş fakat Hüseyin'in oğlu Osman bu duruma karşı çıkarak kardeşleriyle beraber kuzeni ve amcasına karşı saldırıda bulunmuştur. Daha sonra aralarındaki husumete son veren Firûz ve Osman, Kuruçay'ın hâkimiyetini paylaşmış ve beraber faaliyet göstermiştir. 1776-1777 yılları arasında Firûz'un ölümüyle beraber voyvodalık Osman'a geçmiştir. Fakat kısa bir süre sonra voyvodalığı elinden alınan Osman, görevini zor kullanarak geri almış ve 1777-1797 yılları arasında gerçekleştirdiği faaliyetlerle iç düzeni sarsmıştır. Kuruçay ve civarlarında eşkıyalık faaliyetlerine yönelen Osman ve kardeşleri, çiftlik, kale, hisar, tabya ve metrisler inşa ederek muhtemel saldırılara karşı hazırlık yapmıştır. Fakat Ağustos

1797'de voyvodalığı elinden alınan Osman'ın muhtemelen idam edilmesiyle beraber yerine babası Hüseyin görevlendirilmiştir. Neticede Hüseyin Bey'in de 1799-1800 yılları arasında azledilmesiyle beraber ailenin, Kuruçay'daki yaklaşık yüz yirmi yıllık hâkimiyeti son bulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- Devellioğlu F. 2004, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*, 21. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Durmuş G. 2022, "Kuruçay Kazasında XVIII. Yüzyıl Ortalarında Meydana Gelen Asayiş Sorunları ve Devlet Merkezinin Yaklaşımı (1 ve 3 Numaralı Erzurum Ahkâm Defterlerine Göre)", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24 (44), 191-210.
- Parlatır İ. 2011, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 3. Baskı, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Polat S. 2024, "Çapanoğulları Örneğinde Osmanlı Devleti'nde Âyanlara Paye Tevcihi", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 12 (40), 377-402.
- Süreyya M. 1996, *Sicill-i Osmanî* 5, Haz. N. Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Mert Ö. 1991, "Âyan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, TDV Yayınları, İstanbul.

Arşiv Kaynakları

- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BOA.)
- Ali Emiri Fonu (AE)
- AE. III. Ahmed (*SAMD. III*): 116/11468.
- AE. III. Osman (*SOSM. III*): 50/3598; 68/5195; 69/5234.
- AE. III. Mustafa (*SMST. III*): 119/9081.
- AE. I. Abdülhamid (*SABH. I*): 178/11828.
- Cevdet Fonu (C)
- C. Adliye (ADL): 9/599.
- C. Dahiliye (DH): 65/3248; 252/12574; 331/16543.
- C. Darphane (DRB): 6/287.
- C. Evkaf (EV), 544/27470.
- C. Zabtiye (ZB): 25/1204; 59/2914; 60/2985; 83/4137; 90/4458.
- Erzurum Ahkam Defterleri (A. DVNSAHK. ER)
- 1 Numaralı Defter: s. 23; 131; 143.
- 3 Numaralı Defter: s. 63; 230; 239; 249; 250; 255; 257.
- İbnü'l-Emin (İE). Dahiliye (DH): 32/2838.
- Mektubi Kalemî Evrakı (A. MKT): 31/78.
- Mühimme Defterleri (MD)
- 4 Numaralı Defter: s. 111.
- 15 Numaralı Defter: s. 267.
- 114 Numaralı Defter: s. 190.
- 117 Numaralı Defter: s. 162.
- 119 Numaralı Defter: s. 136.
- 120 Numaralı Defter: s. 90-91.
- 133 Numaralı Defter: s. 260, 261, 281, 282.
- 135 Numaralı Defter: s. 92.
- 145 Numaralı Defter: s. 355.
- 147 Numaralı Defter: s. 98.
- 157 Numaralı Defter: s. 131, 132, 254, 255.
- 162 Numaralı Defter: s. 211.
- Topkapı Sarayı (TS). Müze Arşivi Evrakı (MA. e): 550/44.